

DZIEDZICTWO KULTUROWE W ROZWOJU SPOŁECZNOŚCI MAŁYCH MIAST

Renata Jaroszewska-Brudnicka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Streszczenie. Rozwój turystyki kulturowej w Chełmnie i Golubiu-Dobrzyniu oparty na koncepcji funkcjonowania obszaru recepcji turystycznej i zarządzania w warunkach rozwoju zrównoważonego stał się głównym polem zainteresowania prezentowanych badań. Analizując możliwości stymulowania na badanym obszarze pożądanego, zrównoważonego rozwoju turystyki, szczególnie nacisk położono na określenie postaw miejscowej ludności wobec rozwoju tej formy działalności. Prezentowane podejście wartościujące podkreśla konieczność głębokiego rozpoznania świadomości turystycznej społeczności lokalnej, bez czego nie jest możliwe wykształcenie prawidłowych mechanizmów rozwoju gospodarki turystycznej.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, rozwój społeczno-gospodarczy, rozwój zrównoważony

WSTĘP

Wykorzystanie zasobów historycznych w rozwoju lokalnym nie jest zjawiskiem nowym, o czym świadczy podjęcie dyskusji w tym zakresie już w okresie międzywojennym [Broński 2006]. Współcześnie obserwowany wzrost zainteresowania tą problematyką odbywa się w nowych realiach gospodarki rynkowej, w sytuacji, w której wiele dotychczasowych tradycyjnych czynników rozwoju straciło na znaczeniu (upadek przemysłu), co niewątpliwie implikuje poszukiwanie nowych bodźców potencjału rozwoju lokalnego. Rolę takiego impulsu może pełnić turystyka, a w szczególności ta jej forma, której rozwój oparty jest na zainteresowaniach turystów walorami kulturowymi. Z prowadzonych dotychczas badań wynika, że turystyka kulturowa wkracza do małych miast, wywierając przy tym określony wpływ na życie odwiedzanych społeczności [Potoczek 2000, Przybyszewska-Gudelis 2001, Szulc-Dąbrowiecka 2008, Czarnecki 2009].

Dziedzictwo kulturowe o relatywnie wysokim poziomie atrakcyjności turystycznej, będące w posiadaniu lokalnej społeczności małego miasta, powinno dość szybko stać się czynnikiem wspierającym jego rozwój społeczny i gospodarczy. Uwzględniając jednak fakt, iż problematyka wykorzystania dziedzictwa w rozwoju lokalnym przenika się z problematyką ochrony zasobów historycznych, na co zwracają uwagę Broński [2006] i Murzyn [2007], zasadnym staje się pytanie: czy dziedzictwo kulturowe jest szansą, czy też barierą rozwoju lokalnego?

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Punktem wyjścia rozważań jest przyjęcie trzech koncepcji: zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*), rozwoju lokalnego (*local development*) oraz terytorialnego systemu społecznego (*territorial social system*). Rozwój zrównoważony definiowany jest jako rozwój gospodarczy i społeczny, który zapewni zaspokojenie potrzeb współczesnego społeczeństwa bez ograniczania następnym generacjom możliwości realizacji ich aspiracji. Spośród kilkunastu zasad rozwoju zrównoważonego dla rozważań zawartych w niniejszej pracy szczególnego znaczenia nabiera wskazująca na konieczność wykorzystania lokalnej kultury i tożsamości mieszkańców w programowaniu rozwoju lokalnego. Udział mieszkańców w procesie decyzyjnym, w kreowaniu społeczno-kulturowych składników produktu turystycznego pozwala na połączenie celów własnych z celami ogólnospołecznymi. Według Potoczka [2000], świadomość lokalna wsparta na wartościach historyczno-kulturowych pozwala lepiej zrozumieć rzeczywistość społeczną, identyfikować się z nią oraz angażować w rozwiązywanie różnorodnych problemów. Jednocześnie według Autora tworzone są warunki do przejawów aktywności i odpowiedzialności społecznej, powstają i zmieniają się więzi społeczne, poszerza i intensyfikuje się proces integracji społecznej. Słabo zintegrowane i pasywne zbiorowości mają szansę na przekształcenie się w kreatywne społeczności lokalne. Dzięki temu poszczególni mieszkańcy miasta czy gminy mogą partycypować w lokalnym rozwoju. Stwarza to podstawy do inicjatyw lokalnych, rozwoju innowacji i mobilizacji społecznej.

Zgodnie z polityką państwa, zasady zrównoważonego rozwoju muszą się przekładać na różne dziedziny gospodarki, w tym także na gospodarkę turystyczną [Niezgoda 2006]. Podstawę koncepcji turystyki zrównoważonej stanowi zatem osiągnięcie harmonii między potrzebami turystów, środowiska przyrodniczego i lokalnych społeczności, a jej celem, jak syntetyzuje Dziedzic [2008], jest rozwój w długim okresie, zachowanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz lokalna kontrola nad kierunkiem i partycypacją w dochodach z tytułu rozwoju działalności turystycznej.

Rozwój lokalny jest niewątpliwie elementem zrównoważonego rozwoju. Według Paryska [1997] związany jest z lokalną skalą działalności społeczno-gospodarczej, obejmując lokalne środowisko życia społeczności. Prowadzony jest z punktu widzenia potrzeb tych społeczności, lokalnych zasobów rozwoju oraz przy zaangażowaniu w ten proces mieszkańców, struktur samorządu terytorialnego oraz innych organizacji i instytucji. Z powyższego wynika, że rozwój lokalny w dużej mierze ma charakter rozwoju endogenego, w którym istotne znaczenie mają lokalne czynniki rozwoju. Nie oznacza to jednak, że jest to rozwój „samowystarczalny” (autonomiczny), istotne bowiem znaczenie

mają również uwarunkowania zewnętrzne, wynikające z polityki państwa oraz otoczenia regionalnego.

Istotą rozwoju lokalnego jest założenie, że idea ta stwarza korzystne warunki między innymi do [Bagdziński 1994, Potoczek 2001]:

- wykorzystania aktywności społeczności lokalnych,
- udziału społeczności lokalnych w kreowaniu procesów rozwoju i kontroli ich realizacji,
- poprawy poziomu i jakości życia lokalnej społeczności,
- efektywniejszego wykorzystania lokalnych zasobów i czynników rozwoju,
- skoordynowania lokalnych zasobów i czynników rozwoju z ponadlokalnymi,
- aktywizacji gospodarczej mieszkańców,
- wspierania rozwoju zrównoważonego.

Trzecia z wcześniej wymienionych koncepcji została sformułowana na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej [Chojnicki 1988]. Za podstawową jednostkę konceptualizacji Autor przyjmuje terytorialny system społeczny, który definiuje jako „system społeczny, w którym zbiorowość ludzi trwale zajmuje, zagospodarowuje i kontroluje wyodrębniony obszar powierzchni ziemi, czyli terytorium”. Przyjęcie koncepcji terytorialnego systemu społecznego stanowi podstawę dalszych rozważań empirycznych i uzasadnia analizę: związków pomiędzy występującymi na danym terenie elementami (społeczność lokalna, dziedzictwo historyczno-kulturowe), powiązań tych elementów z miejscem ich lokalizacji oraz relacji pomiędzy składnikami systemu.

ZAŁOŻENIA BADAWCZE

Przedmiotem niniejszego opracowania są społeczności lokalne małych miast (Chełmna i Golubia-Dobrzyń) oraz rola tych społeczności w kształtowaniu mechanizmów rozwoju turystyki (zarządzania obszarem recepcji turystycznej) w warunkach wyposażenia w wysokiej rangi walory kulturowe. Chełmno to główny ośrodek historycznego obszaru ziemi chełmińskiej położony nad Wisłą, natomiast Golub-Dobrzyń położony jest nad Drwęcą – rzeką, która w przeszłości historycznej odegrała niezwykle ważną rolę jako granica polityczna i administracyjna. A zatem Golub to jeden z ośrodków miejskich ziemi chełmińskiej, a Dobrzyń – ziemi dobrzyńskiej. W wyniku fuzji administracyjnej w 1951 roku Golub i Dobrzyń stanowią jedno miasto. Dychotomia układu miejskiego Golubia-Dobrzyń jest jednak bardzo wyraźna zarówno w organizacji przestrzeni miejskiej, jak też w świadomości społeczności lokalnej.

Prezentowane w pracy spostrzeżenia oparto na analizie materiałów źródłowych (statystycznych i literaturowych) oraz badaniach empirycznych, których głównym celem była analiza opinii mieszkańców obu miast na temat postrzegania atrakcyjności turystycznej swojego miejsca zamieszkania, a także ustalenie postaw społeczności lokalnej w odniesieniu do rozwoju turystyki jako potencjalnej dźwigni rozwoju społeczno-gospodarczego opartego na niekwestionowanym potencjale wynikającym z istnienia walorów historyczno-kulturowych. Aby rozważyć w różnych aspektach powyższą problematykę, przyjęto następujące cele szczegółowe:

- analiza percepcji głównych składowych atrakcyjności turystycznej (podstawa rozwoju turystyki kulturowej),

- ocena stanu infrastruktury turystycznej i podejmowanych działań promujących rozwój turystyki w mieście,
- określenie postrzegania działalności instytucji samorządu lokalnego oraz innych podmiotów aktualnie kreujących życie społeczno-gospodarcze w mieście.

Na podstawie przyjętych celów weryfikowano następującą hipotezę badawczą: potencjał turystyczny wynikający z istnienia zasobów dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz atrakcyjnego położenia wybranych do analizy jednostek nie jest w pełni wykorzystany jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.

W niniejszym opracowaniu przyjęto podejście opisowo-wartościujące, stanowiące uznany w literaturze wzorzec postępowania badawczego [Mazurkiewicz, Kowalczyk 2008]. Do oceny atrakcyjności turystycznej wybranych miast oraz weryfikacji przyjętego założenia wykorzystano wywiad standaryzowany, przeprowadzony techniką wywiadu ulicznego. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety (pytania w większości zamknięte lub skategoryzowane). W badaniu uczestniczyło łącznie 600 respondentów (z tego w Chełmie 400). Stosując dobór losowo-systematyczny warstwowym wywiadem kwestionariuszowym objęto ponad 2% z ogółu dorosłych mieszkańców badanych miast.

UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI. ASPEKT SPOŁECZNO-GOSPODARCZY

Rozpatrując warunki rozwoju turystyki uwzględniono sytuację społeczno-gospodarczą badanych jednostek oraz wybrane elementy potencjału turystycznego.

Chełmno jest miastem liczącym niewiele ponad 20 tys. mieszkańców. Całokształt zróżnicowanych procesów demograficznych w okresie transformacji ustrojowej spowodował, że liczba ludności powoli, ale systematycznie ulega zmniejszeniu. Dzieje się tak z powodu ubytku naturalnego oraz ujemnego salda migracji, co niewątpliwie może być wyznacznikiem sytuacji gospodarczej oraz atrakcyjności miasta jako miejsca zamieszkania. Spadek liczby ludności czyni Chełmno porównywalnym do innych miast w Polsce, podobnie jak sytuacja na lokalnym rynku pracy, którą znamionuje nierównowaga pomiędzy popytem a podażą pracy. Bezpośrednim efektem tej sytuacji jest zjawisko bezrobocia (11,6% udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie osób w wieku produkcyjnym w 2009 r.), pośrednim zaś wzrost problemów egzystencjalnych wielu rodzin, czyli narastający problem pauperyzacji społeczności lokalnej. Bezrobocie, które co prawda w ostatnich latach wyraźnie się zmniejszyło w porównaniu z innymi miastami, nadal stawia Chełmno w grupie miast, w których brak pracy pozostaje dużym problemem. W tym kontekście warto również zwrócić uwagę na to, że indywidualna aktywność gospodarcza mieszkańców, rejestrowana głównie jako działalność osób fizycznych, świadczy o niedorozwoju tej sfery, pomimo tego, że w okresie 1995–2008 stwierdzono poprawę na podstawie wskaźnika natężenia przedsiębiorczości prywatnej¹ (21,5 osób/1 zakład w 1995 r., 16,35 w 2008 r.).

---

¹Liczba mieszkańców na jeden zakład prowadzony przez osobę fizyczną. Interpretując wskaźnik należy pamiętać o tym, że spadek jego wartości oznacza poprawę w zakresie wzrostu przedsiębiorczości prywatnej wśród mieszkańców miasta.

W Golubiu-Dobrzyniu mieszka niespełna 13 tys. mieszkańców. W okresie transformacji ustrojowej zmiany liczby ludności były niewielkie, co może świadczyć o ustabilizowanej sytuacji demograficznej miasta (dodatnia wartość przyrostu naturalnego niweluje niewielkie straty migracyjne). Z punktu widzenia problemów społecznych, których wyznacznikiem jest zjawisko bezrobocia, obserwowany od początku pierwszej dekady XXI wieku spadek liczby osób bezrobotnych z 21% w 2003 roku do 9,9% w 2008 roku został zaburzony i w konsekwencji bezrobocie wzrosło do 13,1% w 2009 roku. Podobną sytuację na rynku pracy zaobserwowano na całym obszarze województwa kujawsko-pomorskiego, co niewątpliwie związane jest z kryzysem gospodarczym. Pomimo problemu bezrobocia w mieście obserwuje się wzrost aktywności ekonomicznej mieszkańców, o czym świadczą wskaźniki przedsiębiorczości. W 1995 roku analizowany wskaźnik kształtował się na poziomie 22,0 osób na 1 zakład, natomiast w 2008 roku – 11,2.

ASPEKT HISTORYCZNO-KULTUROWY

Miasta objęte badaniem to ważne z punktu widzenia przestrzeni historyczno-kulturowej jednostki osadniczej, w których na skutek określonych procesów historycznych wykształcił się specyficzny miejski krajobraz kulturowy. Jako średniowieczne miasta lokowane na prawie chełmińskim², posiadają charakterystyczny układ ulic, przecinających się pod kątem prostym, z rynkiem znajdującym się pośrodku. Chełmno przewidziane na stolicę zaborczego państwa krzyżackiego (*civitas metropolitana*) zaplanowano z wielkomiejskim rozmachem (jak na czasy średniowiecza), co skutkowało wytyczeniem ogromnego rynku, przekraczającego rozmiarami ówczesne potrzeby handlowe. Współcześnie ten unikatowy układ urbanistyczny, cenne obiekty architektury, m.in. sakralnej w postaci monumentalnych świątyń, wyjątkowy w skali kraju renesansowy ratusz, zachowane w bardzo dobrym stanie mury miejskie z basztami i bramami ciągnące się na długości ponad dwóch kilometrów nadają miastu szczególny charakter i stanowią o jego tożsamości. W literaturze Chełmno bywa określane mianem „Krakowa Północy” a także „polskiego Carcassonne”, a jego walory (stare miasto) przesądziły o wpisaniu na Listę Pomników Historii, na której znajdują się obiekty zlokalizowane w 37 miastach Polski.

Z punktu widzenia niniejszego opracowania na uwagę zasługuje również fakt związany z translokacją miasta. Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca Chełmna pochodzi z 1065 roku i odnosi się do jednej z wcześniejszych osad noszących tę samą nazwę przeniesioną na kolejne miejscowości wraz z ich translokacjami (Kałdus, Starogród). W obecnym miejscu miasto usytuowano około połowy XIII wieku, co zostało poprzedzone nadaniem przez wielkiego mistrza Zakonu NMP Hermana von Salza i mistrza pruskiego Hermana Balka lokacyjnego prawa miejskiego. A zatem Kałdus-Starogród-Chełmno to historyczny układ osadniczy, na bazie którego w perspektywie czasu można

---

²Prawo chełmińskie, po raz pierwszy zastosowane w odniesieniu do Chełmna i Torunia w 1233 roku, było później wielokrotnie powielane przy lokacji innych miast na obszarze państwa krzyżackiego oraz na ziemiach polskich.

konstruować produkt turystyczny, tym bardziej że miejsca pierwotnej lokalizacji Chełmna posiadają odpowiednie ku temu walory³.

Wyróżniającym elementem dziedzictwa kulturowego Golubia-Dobrzynia jest wybudowany w XIV wieku zamek. Jest to typ budowli łączący w udany i oryginalny sposób cechy budowli klasztornej i warownej oraz siedziby władzy i ośrodka działalności gospodarczej. Na jego obecny stan miały wpływ mijające epoki, następujący po sobie gospodarze zamku i podejmowane przez nich decyzje. Wprawdzie po II wojnie światowej ze wspianiałej gotycko-renesansowej budowli, niszczonej w trakcie działań wojennych począwszy od XVII w., pozostały tylko ruiny, jednak obudowa obiektu rozpoczęta w 1947 roku przyczyniła się do tego, że wzrosła ranga Golubia-Dobrzynia jako centrum turystyczno-krajoznawczego. Ze Strategii Rozwoju Miasta wynika, że golubski zamek jest największą jego atrakcją i wszystkie działania zmierzające do rozwoju funkcji turystycznej muszą być skorelowane z aktywnością tego obiektu. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że gestorem obiektu jest PTTK. O atrakcyjności miasta świadczą ponadto:

- dychotomia układu urbanistycznego XIII-wiecznego Golubia, położonego na południowym skraju ziemi chełmińskiej na prawym brzegu Drwęcy, oraz znacznie młodszego Dobrzynia, stanowiącego przed lokacją (1789 r.) przedmieście pierwszego,
- położenie nad rzeką Drwęcą, która w przeszłości dzieliła miasto, współcześnie zaś może być elementem integrującym przez intensyfikację wykorzystania turystyczno-rekreacyjnego.

Z powyższego zestawienia wynika, że analizowane miasta, mimo podobieństw związanych ze specyfiką historyczną, różnią się wyraźnie pod względem walorów dziedzictwa kulturowego. Każde z nich posiada swoją dominantę. Chełmno szczyti się zespołem urbanistycznym, natomiast Golub-Dobrzyń – zamkiem.

Pomimo obiektywnych uwarunkowań wynikających z istnienia cennych walorów kulturowych i przyrodniczych oraz dobrej dostępności komunikacyjnej, znaczenie turystyki w gospodarce obu miast jest niewielkie. Świadczą o tym m.in. wartości podstawowych wskaźników dotyczących poziomu rozwoju funkcji turystycznej i dynamiki ruchu turystycznego (por. tab. 1). W ostatnich latach stwierdzono wzrost liczby turystów odwiedzających miasta (w okresie 2004–2008 wzrost ruchu turystycznego w Chełmnie wyniósł około 42%, w Golubiu-Dobrzyniu około 65%), jednak ruch turystyczny w dalszym ciągu napotyka poważną barierę w postaci słabo rozwiniętej bazy noclegowej. Jak wiadomo, obok walorów przyrodniczych i antropogenicznych baza noclegowa stanowi podstawowy element warunkujący postrzeganie atrakcyjności obszaru recepcji turystycznej. W Chełmnie baza ta obejmuje około 250 miejsc noclegowych⁴. Paradoksalnie, pomimo słabego rozwoju ilościowego i wskutek specyficznej struktury (większość miejsc noclegowych przypada na hotele), jest ona bardziej atrakcyjna dla turystów zagranicznych i niszowych niż dla turystyki masowej. Z kolei w Golubiu-Dobrzyniu zasoby bazy noclegowej wynoszą zaledwie 84 miejsca, co zdecydowanie nie odpowiada potrzebom.

³Kałdus – położony jest w odległości 4 km od Chełmna. W granicach obecnej wsi znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko, otoczone wysokim wałem, w obrębie którego odkryto pozostałości najstarszej na Pomorzu romańskiej budowli – bazyliki z I dekady XI w. W Starogrodzie – miejscu drugiej lokalizacji Chełmna – znajdował się jeden z najpotężniejszych zamków krzyżackich.

⁴Na podstawie danych Instytutu Turystyki w Warszawie – Baza danych Gmina

Tabela 1. Chełmno i Golub-Dobrzyń na tle innych miast Polski
 Table 1. Chełmno and Golub-Dobrzyń against a background of other Polish towns

Wybrane miejscowości z „Kanonu krajoznawczego Polski”	Wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej Baretje’a i Deferta		Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego		Dynamika ruchu turystycznego w %
	2004	2008	2004	2008	2004–2008
Chełmno	1,2	1,2	33,7	48,2	141,5
Golub-Dobrzyń	0,5	0,6	24,2	40,2	164,7
Bytów	1,3	0,8	29,1	48,8	165,3
Lidzbark Warmiński	0,3	0,3	15,5	26,7	169,0
Darłowo	31,3	31,5	174,2	275,9	154,7
Koronowo	8,9	3,7	201,0	100,8	50,8
Kamień Pomorski	6,5	2,0	71,2	48,5	67,8
Stary Sącz	2,4	2,1	16,2	16,5	101,2
Reszel	4,2	2,4	79,2	58,8	71,3
Supraśl	5,4	5,7	137,0	83,1	61,3
Kazimierz Dolny	30,4	38,6	1762,2	2481,7	137,2
Krasnobród	58,7	37,0	815,1	630,4	78,2
Frombork	17,1	13,1	361,9	372,2	102,0
Pułtusk	2,0	1,9	98,6	79,0	80,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych GUS, Kanonu krajoznawczego Polski [2005] i [Brudnicki, Jaroszevska-Brudnicka 2010].

Source: Own study on the basis of data from Bank of Regional Data GUS, Polish Sightseeing Canon [2005] and [Brudnicki, Jaroszevska-Brudnicka 2010].

WYNIKI BADAŃ

Na podstawie przeprowadzonych badań terenowych stwierdzono m.in.:

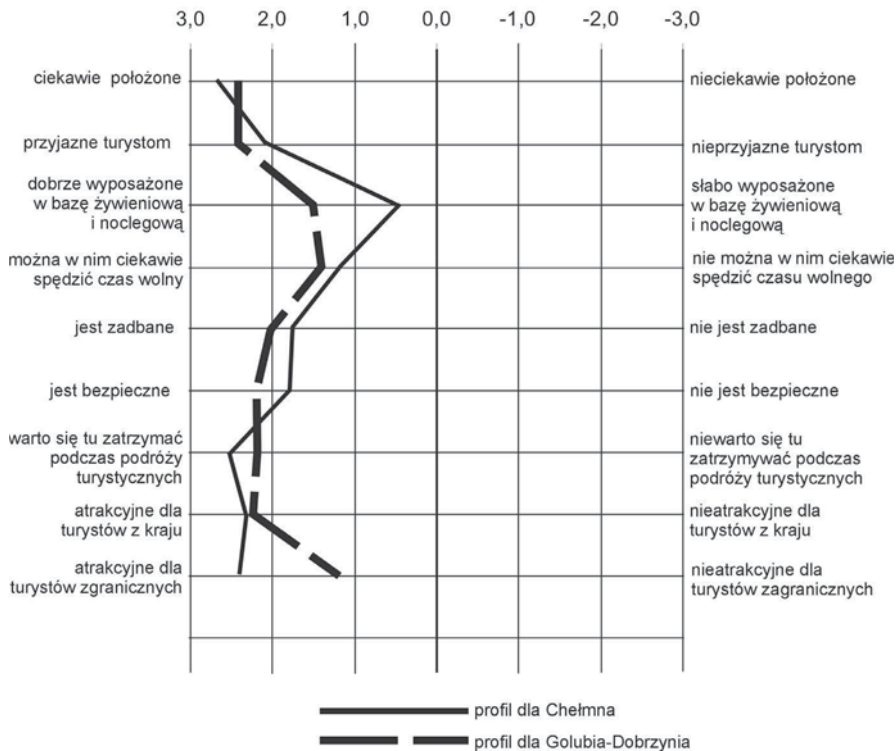
1. Mieszkańcy Chełmna i Golubia-Dobrzynia są zadowoleni z faktu zamieszkania w danej miejscowości. Ta lakoniczna z pozoru deklaracja świadczy jednak o tym, że ludność utożsamia się z miejscem, co jest ważne w perspektywie dalszego działania na rzecz rozwoju lokalnego.

2. Mieszkańcy obu analizowanych miast postrzegają swoje miejsce zamieszkania jako atrakcyjne pod względem turystycznym. Dostrzegając lokalne uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznej (dobre i słabe strony), upatrują w niej ważny czynnik rozwoju, prezentując przy okazji postawy optymistyczne oraz pozytywne nastawienie na przyszłość. Ocena wybranych elementów charakteryzujących potencjał miast daje wyraźne podstawy, aby stwierdzić, że mieszkańcy są przekonani co do wysokiej jakości większości ocenianych elementów (rys. 1).

3. Zarówno w Chełmnie, jak i w Golubiu-Dobrzyniu w ocenie respondentów bardzo słabo wypadają instytucje i organizacje, których zadaniem powinno być kreowanie rozwoju turystyki. Respondenci w Golubiu-Dobrzyniu szczególnie niekorzystnie ocenili sposób zarządzania zamkiem golubskim przez miejscowy oddział PTTK. Zdaniem wielu

mieszkańców oraz władz samorządowych, obiekt ten powinien być przekazany miastu. Z kolei respondenci w Chełmnie w swoich wypowiedziach często zwracali uwagę na konieczność zaangażowania samych mieszkańców w rozwój turystyki.

4. Analiza materiału ankietowego wykazała również, że mieszkańcy Chełmna i Golubia-Dobrzynia istotną rolę w rozwoju turystyki przypisują odpowiedniemu systemowi działań promocyjnych obu miast. W odpowiedzi na prośbę o dokonanie oceny promocji istniejących zasobów turystycznych w badanych jednostkach przeważająca grupa osób zdecydowanie podkreśliła, że są one niewystarczające. Pozytywnie jednak odnoszą się do niedawno zapoczątkowanej akcji promującej Chełmno jako „Miasto zakochanych” (ze względu na relikwie św. Walentego znajdujące się w jednym z kościołów), co w ich opinii pomaga wyjść miastu z „turystycznego cienia”. Z kolei wiodące hasło promocyjne Golubia-Dobrzynia brzmi „Kocham Golub-Dobrzyń”, co zdaniem autora należy raczej interpretować jako działanie nastawione na integrację społeczności (w której nadal dość wyraźny jest podział na tych z Golubia i tych z Dobrzynia) niż jako promocję obszaru turystycznego.

Rys. 1. Postrzeganie wybranych elementów składowych atrakcyjności turystycznej Chełmna i Golubia-Dobrzynia – opinie mieszkańców (wartości uśrednione ogółem)

Fig. 1. Perception of the chosen constitutive elements of Chełmno and Golub-Dobrzyń touristic attractiveness – opinions of inhabitants (total average values)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Source: Own study on the basis of questionnaire research.

5. Zdecydowana większość mieszkańców deklaruje chęć swojego zaangażowania poprzez inwestycje w działalność związaną z obsługą turystów, co niewątpliwie wynika z dużej świadomości potencjalnego znaczenia turystyki w rozwoju społeczno-gospodarczym miasta.

WNIOSKI

Współcześnie turystyka często bywa traktowana jako panaceum na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej jednostki terytorialnej, nie wszędzie jednak nadzieje z tym związane są uzasadnione. Sam fakt istnienia walorów nie gwarantuje sukcesu, potrzebne są instrumenty, dzięki którym będzie możliwa transformacja zasobów dziedzictwa kulturowego w produkty dziedzictwa. Takich instrumentów potrzebują również analizowane miasta: Chełmno i Golub-Dobrzyń. W świetle przedstawionych rozważań potwierdzono tezę postawioną w założeniach badawczych pracy. Oznacza to, że w przypadku obu analizowanych miast ich wysokiej rangi dziedzictwo historyczno-kulturowe, pomimo zaistnienia korzystnych warunków po 1989 roku (nowe metody zarządzania, np. marketing terytorialny, fundusze unijne, kształcenie kadr itp.), niestety nie jest w pełni wykorzystane jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.

Zmiany sytuacji w tym zakresie należy upatrywać w nowym zdefiniowaniu dziedzictwa kulturowego przez uzmysłowienie, że nie są to jedynie świadectwa przeszłości podlegające ochronie konserwatorskiej. „Dziedzictwo można – i na dobrą sprawę powinno się – traktować jako materiał do wykorzystania przez wielu uczestników życia społecznego. Szczególnie istotne jest, że dziedzictwo nie musi pełnić wyłącznie roli tworzywa kulturowego, ale może też znaleźć efektywne zastosowanie w realizacji celów politycznych i ekonomicznych” [Schröder-Esch 2007]. Według innego autora, „dziedzictwo to nie tylko suma zachowanych na danym obszarze obiektów zabytkowych. To warstwa symboliczna, związana z interpretacją dziedzictwa jako *sacrum*, ale także produkt rynkowy” [Purchla 2005]. W takim pojmowaniu dziedzictwa upatruje się szansy na wzrost jego znaczenia i oddziaływania na życie lokalnej społeczności.

Niezwykle istotne wydaje się wdrożenie zasad zintegrowanego zarządzania obszarem recepcji turystycznej na terenie obejmującym całość historycznej ziemi chełmińskiej (a nie tylko w ramach pojedynczych jednostek). Takie holistyczne ujęcie powinno sprzyjać:

- integracji działań samorządów lokalnych, pozarządowych instytucji oraz społeczności lokalnych (np. tworzenie związków gmin),
- powoływaniu lokalnych organizacji turystycznych,
- planowemu zarządzaniu zasobami dziedzictwa,
- opracowaniu strategii rozwoju turystyki opartej na uwarunkowaniach społecznych, gospodarczych, kulturowych obszaru,
- wdrażaniu sprawdzonych metod, np. animowanie rozwoju lokalnego w ramach idei CAL (Centrum Aktywności Lokalnej).

Miasta objęte badaniem położone są w granicach historycznej ziemi chełmińskiej, co stanowi przesłankę do wykreowania na tej podstawie obszarowego produktu turystycznego, rozumianego jako zbiór elementów wyróżnionych ze względu na swoją konkretną lokalizację. Elementy to: dziedzictwo, infrastruktura, „wartość dodana”⁵ oraz organizacja i zarządzanie. Ziemia chełmińska urzeka zarówno dziedzictwem kulturowym (grodziska, zamki, architektura miejska i wiejska, obiekty sakralne), jak też bogactwem krajobrazów przyrodniczych. We wstępie do przewodnika po tym obszarze autor napisał: „infrastruktura turystyczna regionu, poza miejscowościami zaliczanymi do kanonu turysty, jest słabo rozwinięta, zabytki są zamknięte na głucho i na ogół niedostępne do zwiedzania, po jeziorach pływają kaczki, a w lasach łatwiej spotkać jelenia niż zwykłego turystę. Brak należytej promocji i swoista niezajomość wartości własnych terenów u wielu przedstawicieli władz lokalnych są głównymi przyczynami tych turystycznych zaniedbań” [Skurzyński 2006]. W tym kontekście warto dołożyć wszelkich starań, aby niezbite walory ziemi chełmińskiej przekuć w „sukces i zadowolenie” jej mieszkańców. Dobrym przykładem „regionalnej współpracy” jest ekspozycja na golubskim zamku, prezentująca wyniki prac zespołu archeologów i studentów UMK prowadzonych u stóp góry św. Wawrzyńca w Kałdusie – pierwszej lokacji Chełmna.

PIŚMIENNICTWO

- Bagdziński L., 1994. Lokalna polityka gospodarcza, UMK, Toruń.
- Broński K., 2006. Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.), Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 706, 7–26.
- Brudnicki R., Jaroszevska-Brudnicka R., 2010. Wielkie dziedzictwo małego miasta. Atrakcyjność turystyczna w opinii mieszkańców Chełmna, [w:] Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 427–438.
- Chojnicki Z., 1988. Koncepcja terytorialnego systemu społecznego, *Przegląd Geograficzny*, 60, 4, 491–510.
- Czarnecki B., 2009. Wartości kulturowe układów urbanistycznych małych miast Białostocczyzny, [w:] Zemło M., Dobrowolski R. (red.), *Małe miasta. Zabytki*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin, 235–242.
- Dziedzic E., 2008. Ekonomiczne aspekty zrównoważonego rozwoju turystyki, [w:] Wodejko S. (red.), *Zrównoważony rozwój turystyki*, SGH, Warszawa, 45–58.
- Meyer B., 2006. Obszarowy produkt turystyczny jako efekt relacji pomiędzy grupami interesu, [w:] S. Wodejko (red.), *Gospodarka turystyczna a grupy interesu*, SGH, Warszawa, 337–345.
- Mazurkiewicz L., Kowalczyk A., 2008. Słowo wstępne, [w:] Mazurkiewicz L., Kowalczyk A. (red.), *Spółeczności lokalne a turystyka. Aspekty społeczne, kulturowe, ekonomiczne*, Wyd. AWF w Warszawie, Warszawa, 7–11.
- Murzyn M.A., 2007. Dziedzictwo kulturowe w okresie przemian: szanse i wyzwania, [w:] M.A. Murzyn, J. Purchla (red.), *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, 139–154.

---

⁵Wartość dodana to atrybuty obszaru przynoszące określoną satysfakcję turystom, np. idea, nazwa, logo, wizerunek [Meyer 2006].

- Nieżgoda A., 2006. Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego. Prace habilitacyjne, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 162–216.
- Szulc-Dąbrowiecka E., 2008. Nastawienie społeczności lokalnych do turystyki (studium porównawcze sześciu miejscowości), [w:] Mazurkiewicz L., Kowalczyk A. (red.), Społeczności lokalne a turystyka. Aspekty społeczne, kulturowe, ekonomiczne, Wyd. AWF w Warszawie, Warszawa, 611–73.
- Parysek J.J., 1997. Podstawy gospodarki lokalnej, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Potoczek A., 2000. Dziedzictwo historyczno-kulturowe jako czynnik rozwoju regionalnego i lokalnego, [w:] S. Kunikowski (red.), Instytucje kulturalne i stowarzyszenia regionalne w nowych warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek.
- Przybyszewska-Gudelis R., 2001. Strategiczna rola turystyki w rozwoju małych historycznych miast polskich, [w:] Maik W., Marciniak K. (red.), Turystyka jako czynnik rozwoju regionów, miast i obszarów wiejskich, WPSTiH, Bydgoszcz, 55–68.
- Purchla J., 2005. Dziedzictwo a transformacja. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- Schröder-Esch S., 2007. Znaczenie dziedzictwa i nowych mediów dla rozwoju regionalnego – doświadczenia europejskiego programu HERMES, [w:] M.A. Murzyn, J. Purchla (red.), Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku: szanse, wyzwania. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- Skurzyński P., 2006. Ziemia chełmińska. Przewodnik turystyczny. Wyd. Region, Gdynia

CULTURAL HERITAGE IN DEVELOPMENT OF SMALL TOWN SOCIETIES

Abstract. Development of cultural tourism in Chełmno and Golub-Dobrzyń based on the concept of tourist reception area's functioning and management in the conditions of sustainable development has become the main field of interest in the presented study. While analyzing the possibilities of stimulation of desired sustainable development of tourism in the studied area, defining the attitudes of local residents towards this form of activity was especially emphasized. The presented approach stresses the necessity of profound recognition of the local society's tourist awareness, without which the emergence of appropriate mechanisms of the development of tourist economy is not possible.

Key words: cultural heritage, economical-social development, balanced development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 13.09.2010